

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЕЙ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

3. Bovt, O.B. (2003). Kompiuterni ihry ta dytiacha ahresyvnist. Vypadkovy vzaiemozviazok chy prykra zakonominist? [Computer games and children's aggressiveness. A random relationship or an unfortunate pattern?]. *Pedagogy and psychology*. Kyiv, No. 2. pp. 110–116. [in Ukrainian].

4. Bondarovska, V.M. (2000). Dity ta novi informatsini tekhnolohii: pozytyvni ta nehatyvni naslidky novoi kultury liudskoho zhyttia [Children and new information technologies: positive and negative consequences of the new culture of human life]. *Computer in school and family*. Kyiv, No. 1. pp. 49–52. [in Ukrainian].

5. Zhaldak, M.I. (1990). Osnovy informatsiynoi kultury vchytelia. Vykorystannia novoi informatsiynoi tekhnolohii u navchalnomu protsesi [Basics of teacher's information culture. Use of new information technology in the educational process]. Kyiv, pp. 3–17. [in Ukrainian].

6. Ziaziun, I.A. (2000). Intelektualno tvorchy rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoi osvity. Neperervna

profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy: monohrafiia [Intellectually creative personality development in the conditions of continuous education. Continuing professional education: problems, searches, prospects: monograph]. (Ed.). I.A. Ziaziuna. Kyiv, 636 p. [in Ukrainian].

7. Kovalchuk, V.Yu. (2006). Modernizatsiia profesiynoi ta svitohliadno-metodolohichnoi pidhotovky suchasnoho vchytelia [Modernization of professional and worldview-methodological training of a modern teacher]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 34 p. [in Ukrainian].

8. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukraïnski perspektyvy: biblioteka z osvithoi polityky [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library of educational policy]. (Ed.). O.V. Ovcharuk. Kyiv, 2004. 112 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.03.2024

УДК 373.5.018.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.304402>

Олександр Пастовенський, доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін,
комунального закладу “Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти” Житомирської обласної ради

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЕЙ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

У статті запропоновано методіку, за допомогою якої автором проведено оцінювання ефективності актуальних моделей профільної середньої освіти в Україні.

Найменш ефективною (низький рівень) виявилася модель середньої загальноосвітньої школи. Модель профільного ліцею як окремої юридичної особи, що є аналогом європейських моделей профільної освіти, має достатній рівень ефективності. Високий рівень ефективності демонструє модель, яка реалізується на базі профільних ліцеїв для обдарованих дітей. Модель академічного ліцею, що в найближчому майбутньому має бути впроваджена в країні, є компромісною і має оцінку ефективності “рівень, що вимагає поліпшення”.

Ключові слова: оцінювання; рівень ефективності; модель; профільна середня освіта; вимоги; критерії оцінювання.

Табл. 2. Літ. 8.

Oleksandr Pastovenskyi, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Head of the Social Sciences and Humanities Department,
Communal Institution “Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate
Pedagogical Education” of the Zhytomyr Regional Council

EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF MODELS OF SPECIALIZED SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE

The article proposes a methodology for evaluating the effectiveness of models of specialized secondary education. The specified methodology is based on the evaluation of models according to criteria, among which the following are the main ones: a specialized educational institution functions as a separate legal entity; the communities of a level higher than the basic one take care of it; the institution provides opportunities for students to choose study profiles; enrollment of students and admission of teaching staff is carried out on a competitive basis, etc.

If the model meets the specified criteria at one of the four levels (yes; more likely yes; more likely no; no), the following grades are assigned according to the criteria: yes – 4; rather yes – 3; rather not – 2; no – 1.

The calculated arithmetic mean value of the criteria is compared with the scale for determining the level of effectiveness of models of specialized education. The score found, depending on the range in which it falls (1.0–1.65; 1.66–2.65; 2.66–3.60; 3.61–4.0), will determine the level of model efficiency: low level; level requiring improvement; sufficient level; high level.

According to the considered methodology, the least effective model (low level) has been revealed to be the model that still functions in the majority of territorial communities – the model of the secondary comprehensive school. The main disadvantage of the mentioned model is the problem concerning the ensuring of the possibility of choosing learning profiles and motivating students.

The model of a specialized lyceum as a separate legal entity is quite effective (sufficient level), which is an analogue of European models of specialized education. Currently, this approach is successfully implemented in most regions of the country on the basis of specialized lyceums for gifted children (the level of effectiveness is high).

The model of the academic lyceum, which should be implemented in the country in the near future, is a compromise model (with performance evaluation being the level that requires improvement). The specified model is more progressive in comparison with the model of secondary comprehensive school. However, according to many characteristics, it is inferior to the models of specialized secondary education in developed countries, so it must be improved.

Keywords: evaluation; level of efficiency; model; specialized secondary education; requirements; evaluation criteria.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток профільної середньої освіти є однією з найважливіших реформ Нової української школи. Упродовж першої чверті XXI ст. в освітньому законодавстві України пропонувалися для впровадження кілька моделей профільної середньої освіти.

Відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту” (1999) профільну середню освіту в масовій школі мав забезпечувати загальноосвітній навчальний заклад III ступеня (старша школа) [3]. Однак зазначений Закон не передбачав змін у структурі освітніх мереж. За таких умов забезпечити диференційоване навчання старшокласників відповідно до їхніх потреб і здібностей на належному рівні було складно.

У Законі України “Про повну загальну середню освіту” (2020) передбачалося, що в 2024 р. в Україні відповідно до європейських підходів буде запроваджена модель профільного ліцею як окремої юридичної особи [4].

Однак радикальні зміни, зокрема в структурі мереж закладів освіти (ЗО), що передбачалися в Законі, викликали неоднозначні оцінки зазначеної моделі в країні, тому ця ефективна модель профільної середньої освіти активної підтримки не знайшла.

Відтак у 2021 р. Законом України “Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти” була запропонована “компромісна” модель профільної освіти, яка, однак, базується на частково контроверсійних положеннях.

Наприклад, право утворювати ліцеї отримали сільські територіальні громади, що у випадку їхньої малочисельності може спричинити відмову від конкурсних засад щодо набору дітей і залучення до профільного навчання немотивованих учнів [2]. Це,

безперечно, негативно вплине на ефективність зазначеної моделі профільної освіти. Тому проблема оцінювання та вибору ефективних моделей профільної освіти наразі є актуальною і важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку профільної середньої освіти, впровадження сучасних моделей профільного навчання активно досліджувалися вітчизняними науковцями. Свої студії зазначеним питанням присвятили А. Алексюк, І. Бех, Н. Бібік, М. Бурда, Г. Васківська, С. Гончаренко, М. Гузик, А. Загородня, Т. Засєкіна, В. Кушнір, Н. Ларіна, О. Ляшенко, Ю. Мальований, М. Піддячий, М. Пригодій, Б. Ренькас, О. Савченко, А. Самодрин, З. Слєпкань, А. Фурман, Н. Шиян та ін.

Зокрема А. Загородня висвітлила питання стандартизації профільного навчання в Україні в 2011–2017 рр. [1]. Ретроспективний аналіз теорії профільно-диференційованого навчання та узагальнення досвіду запровадження різних моделей профільного навчання у вітчизняній освіті здійснила В. Кушнір [5].

Розглянувши зміст профільної освіти, А. Самодрин запропонував моделі освітнього середовища профільної школи і навчального предмету [7].

Н. Шиян розкрила дидактичні засади профільного навчання в закладах освіти сільської місцевості, розглянула досвід профільної диференціації навчання у вітчизняних і зарубіжних школах, проаналізувала особливості взаємодії вчителів та учнів освітньому процесі профільного ЗО тощо [8].

У збірнику матеріалів методологічного семінару Національної академії педагогічних наук України “Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації” (м. Київ, 4 квітня 2024 р.) науковці аналізують актуальні питання трансформації профільної освіти; розвитку моделей профільної середньої освіти академічного і професійного спрямування;

управління якістю профільної освіти та розвитку мережі профільних ЗО; особливостей дидактичних систем профільної освіти академічного та наукового спрямувань; підготовки педагогічних працівників до організації профільного навчання тощо [6].

Водночас питання оцінювання моделей профільної середньої освіти в роботах учених досліджені недостатньо.

Мета статті: розробити критерії та інструментарій оцінювання ефективності моделей профільної середньої освіти, а також здійснити оцінювання моделей профільної середньої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коротко проаналізуємо особливості моделей профільної середньої освіти, що впродовж першої чверті XXI ст. пропонувалися в законодавстві для реалізації в Україні.

Основні вимоги до моделі профільної середньої освіти, що визначалися Законом України “Про загальну середню освіту” (1999), не накладали значних обмежень на організацію діяльності профільних закладів освіти в країні. У Законі зазначалося, що:

– профільну середню освіту забезпечує загальноосвітній навчальний заклад III ступеня – старша школа, як правило, із профільним спрямуванням навчання [3].

У Законі України “Про повну загальну середню освіту” (2020) визначалися аналогічні до європейських вимоги до організації профільної освіти в країні, а саме:

– ліцеї функціонують як окремі юридичні особи (з 1 вересня 2024 р.). Як виняток, за рішенням засновника ліцеїв може також забезпечувати здобуття базової середньої освіти;

– рішення про утворення комунальних ліцеїв як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію чи ліквідацію приймають обласні, міські ради (міст із населенням більше 50 тис.);

– для утворення комунального ліцею в його складі має функціонувати не менше чотирьох десятих класів;

– зарахування дітей до ліцеїв для здобуття профільної середньої освіти відбувається на конкурсних засадах, однак конкурс може не проводитися, якщо заяв менше ніж вільних місць;

– із 1 вересня 2027 р. термін здобуття профільної середньої освіти усіма здобувачами освіти становить три роки тощо [4].

Як зазначалося вище, зазначена модель не була впроваджена в масову практику, однак у більшості регіонів країни наразі функціонують профільні ліцеї для обдарованих дітей (обласні, міські), діяльність яких узгоджується із зазначеними вище вимогами. Такі ліцеї:

– функціонують виключно як окремі юридичні особи;

– надають школярам можливості обирати профілі навчання відповідно до їхніх потреб і здібностей;

– зараховують учнів на конкурсних засадах;

– призначають на посади педагогічних працівників найдосвідченіших і мотивованих учителів тощо.

Профільні ліцеї для обдарованих дітей, як показує досвід, стабільно демонструють високу якість освіти.

Однак Законом України “Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти” (2021) запропоновано компромісні вимоги до організації профільної середньої освіти в країні, зокрема:

– рішення про утворення комунальних ліцеїв як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію, ліквідацію мають право приймати практично всі територіальні громади (обласні, міські, селищні, сільські ради);

– ліцеї з 01.09.2027 р. функціонують як окремі юридичні особи, однак за рішенням засновників можуть також забезпечувати здобуття базової середньої та, як виняток, початкової освіти;

– у ліцеях функціонує не менше двох класів за трьома профілями навчання протягом 10-го, 11-го і 12-го років навчання;

– учням забезпечуються можливості для обрання навчальних предметів в обсягах, що визначаються законодавством тощо [2].

Запропонуємо далі методику оцінювання моделей профільної освіти та оцінимо розглянуті вище моделі профільної середньої освіти.

На нашу думку, ефективна модель профільної середньої освіти має передбачати дотримання таких основних вимог щодо організації профільної освіти:

– засновник спроможний створити у профільному ЗО необхідні умови для ефективної організації освітнього процесу за профілями;

– у профільному ЗО навчаються учні, які мають необхідні для цього здібності та мотивацію;

– у профільному ЗО на посадах педагогічних працівників працюють особи, що мають високу професійну компетентність і мотивацію;

– зміст профільної середньої освіти забезпечує учням можливість для ефективного оволодіння навчальними предметами відповідно до обраних профілів.

Відповідно до цих вимог, урахувавши міжнародний і вітчизняний досвід організації якісної профільної освіти, пропонуємо визначити такі критерії для оцінювання рівня ефективності моделей профільної освіти.

Критерій 1. Профільний ЗО функціонує як окрема юридична особа.

Критерій 2. Профільним ЗО опікуються громади рівня вищого ніж базовий.

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЕЙ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Критерій 3. Профільний ЗО забезпечує можливість для вибору учнями профілів навчання відповідно до їхніх потреб і здібностей.

Критерій 4. Зарахування учнів до профільного ЗО здійснюється на конкурсній основі.

Критерій 5. Приймання до профільного ЗО педагогічних працівників здійснюється на конкурсних засадах.

Критерій 6. Педагогічні працівники профільного ЗО мають підвищену заробітну плату.

Критерій 7. Освітні програми профільних ЗО надають учням можливість формувати власну освітню траєкторію.

Критерій 8. Термін здобуття учнями профільної середньої освіти становить три або більше років.

Оцінювання моделі за критеріями p_i ($i=1, 2, \dots, 8$) будемо здійснювати так. У разі відповідності моделі певному критерію на одному з чотирьох рівнів (так; швидше так; швидше ні; ні) виставимо такі оцінки за критерієм: так – 4; швидше так – 3; швидше ні – 2; ні – 1.

Далі знайдемо середньоарифметичне значення оцінок моделі профільної середньої освіти за всіма критеріями за допомогою формули (1):

$$p = \frac{p_1 + p_2 + \dots + p_n}{n} \quad (1)$$

де:

p – середньоарифметичне значення оцінок моделі профільної середньої освіти за всіма критеріями;

$p_1; p_2; \dots; p_n$ – оцінки ефективності моделі профільної середньої освіти за окремими критеріями;

n – кількість критеріїв (у нашому випадку $n=8$).

Зіставимо знайдене середньоарифметичне значення оцінок із шкалою визначення рівня ефективності моделей профільної освіти (табл. 1), яку створимо на основі підходів, запропонованих у методиці проведення інституційного аудиту ЗО (відповідно до наказу Державної служби якості освіти України від 08.09.2021 № 01-11/58).

Таблиця 1

Шкала визначення рівня ефективності моделей профільної середньої освіти

1,0–1,65	1,66–2,65	2,66–3,60	3,61–4,0
Низький рівень	Рівень, що вимагає поліпшення	Достатній рівень	Високий рівень

Знайдена оцінка залежно від діапазону, до якого вона потрапляє (1,0–1,65; 1,66–2,65; 2,66–3,60; 3,61–4,0), буде визначати рівень ефективності моделі: низький рівень; рівень, що вимагає поліпшення; достатній рівень; високий рівень.

За допомогою запропонованого підходу визначимо рівень ефективності моделей профільної середньої освіти в країні, зокрема моделі № 1 “середня загальноосвітня школа” (відповідає вимогам Закону України “Про загальну середню освіту” (1999), моделі № 2 “профільний ліцей як окрема юридична особа” (відповідає вимогам Закону

України “Про повну загальну середню освіту” (2020), моделі № 3 “профільний ліцей для обдарованих дітей”, моделі № 4 “академічний ліцей” (відповідає вимогам Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцей для запровадження якісної профільної середньої освіти” (2021)). Для цього:

– занесемо оцінки (від 1 до 4) за окремими критеріями (критерії 1–8) для зазначених моделей (№ 1–№ 4) профільної середньої освіти у відповідні клітинки таблиці 2;

Таблиця 2

Оцінювання рівнів ефективності моделей профільної освіти

Модель профільної освіти	Модель № 1	Модель № 2	Модель № 3	Модель № 4
Критерій оцінювання рівня ефективності моделей				
Критерій 1. Профільний ЗО функціонує як окрема юридична особа	швидше ні (2)	швидше так (3)	так (4)	швидше ні (2)

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЕЙ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

Критерій 2. Профільним ЗО опікуються громади рівня вищого ніж базовий	ні (1)	так (4)	так (4)	швидше ні (2)
Критерій 3. Профільний ЗО забезпечує можливості для вибору учнями профілів навчання відповідно до їхніх потреб і здібностей	швидше ні (2)	так (4)	так (4)	швидше так (3)
Критерій 4. Зарахування учнів до профільного ЗО здійснюється на конкурсній основі	ні (1)	швидше так (3)	так (4)	швидше ні (2)
Критерій 5. Приймання до профільного ЗО педагогічних працівників здійснюється на конкурсних засадах	ні (1)	швидше так (3)	так (4)	швидше ні (2)
Критерій 6. Педагогічні працівники профільного ЗО мають підвищену заробітну плату	ні (1)	швидше ні (2)	швидше так (3)	ні (1)
Критерій 7. Освітні програми профільних ЗО надають учням можливість формувати власну освітню траєкторію	швидше ні (2)	швидше так (3)	швидше так (3)	швидше так (3)
Критерій 8. Строк здобуття учнями профільної середньої освіти становить три або більше років	ні (1)	так (4)	швидше так (3)	так (4)
Рівень ефективності моделі профільної освіти	1,375 низький рівень	3,25 достатній рівень	3,625 високий рівень	2,375 вимагає покращення

– за допомогою формули 1 для кожної моделі знайдемо середньоарифметичне значення оцінок за критеріями 1–8;

– на основі таблиці 1 визначимо рівні ефективності кожної з розглянутих моделей профільної середньої освіти, які відобразимо в останньому рядку таблиці 2.

Отримані результати свідчать, що найменш ефективною (низький рівень) виявилася модель середньої загальноосвітньої школи; досить ефективною (достатній рівень) є модель профільного ліцею як окремої юридичної особи; модель профільного ліцею для обдарованих дітей має високий рівень ефективності; модель академічного ліцею, що буде впроваджуватися в країні в найближчому майбутньому, має оцінку “рівень, що вимагає поліпшення”.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована в статті методика дає можливість визначити ефективність моделей профільної середньої освіти за допомогою критеріїв, серед яких основними є такі: профільний заклад освіти функціонує як окрема юридична особа; ним опікуються громади рівня вищого ніж базовий;

заклад забезпечує можливості для вибору учнями профілів навчання; зарахування до закладу учнів і приймання педагогічних працівників здійснюється на конкурсній основі тощо.

Найменш ефективною (низький рівень) виявилася модель, яка й нині функціонує в більшості територіальних громад – модель середньої загальноосвітньої школи. Основним її недоліком є проблеми із забезпеченням можливості вибору профілів навчання та мотивацією учнів.

Досить ефективна (достатній рівень) – модель профільного ліцею як окремої юридичної особи, що є аналогом європейських моделей профільної освіти. Нині такий підхід успішно реалізовується в більшості регіонів країни на базі профільних ліцеїв для обдарованих дітей (рівень ефективності – високий). Саме тому більшість із таких закладів стали визнаними лідерами освіти України.

Модель академічного ліцею, що має бути впроваджена в країні в найближчому майбутньому, є компромісною (оцінка ефективності – рівень, що вимагає поліпшення). Зазначена модель є прогресивнішою в порівнянні з моделлю середньої загальноосвітньої школи, однак за багатьма характерис-

тиками поступається моделям профільної середньої освіти розвинутих країн, тому обов'язково має бути вдосконалена.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у ширшому аналізі критеріїв, що пов'язані зі змістом профільної середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загородня А. Стандартизація профільного навчання в Україні (2011–2017). *Молодь і ринок*. 2021. № 9 (195). С. 33–37.

2. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти” 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-20#Text>

3. Закон України “Про загальну середню освіту”. 1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>

4. Закон України “Про повну загальну середню освіту”. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

5. Кушнір В.М. Профільне навчання в історії розвитку вітчизняної школи (друга половина XIX–XX ст.). Умань, 2016. 418 с.

6. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів / за заг. ред. Ляшенко О.І., Засєкіної Т.М., Мальованого Ю.І. Литвинової С.Г., Малиношевської А.В. Київ, 2024. 205 с.

7. Самодрин А.П. Профільне навчання в середній школі. Кременчук, 2004. 384 с.

8. Шиян Н.І. Профільне навчання у школах сільської місцевості: теорія і практика. Полтава, 2004. 442 с.

REFERENCES

1. Zahorodnia, A. (2021). Standardyzatsiia profilnoho navchannia v Ukraini (2011–2017) [Standardization of specialized education in Ukraine (2011–2017)]. *Youth &*

market. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 9 (195), pp. 33–37. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia mekhanizmv formuvannia merezhi litseiv dlia zaprovadzhennia yakisnoi profilnoi serednoi osvity” [Law of Ukraine “On the introduction of changes to some laws of Ukraine regarding the improvement of mechanisms for the formation of a network of lyceums for the introduction of high-quality specialized secondary education”]. (2021). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-20#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy “Pro zahalnu seredniu osvitu” [Law of Ukraine “On general secondary education”]. (1999). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro povnu zahalnu seredniu osvitu” [Law of Ukraine “On comprehensive general secondary education”]. (2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

5. Kushnir, V.M. (2016). *Profilne navchannia v istorii rozvytku vitchyznianoї shkoly (druga polovyna XIX–XX st.)* [Specialized education in the history of the development of the homeland school (the second half of the XIX–XX centuries)]. Uman, 418 p. [in Ukrainian].

6. Liashenko, O.I., Zasiiekinoi, T.M., Malovanoho, Yu.I. Lytvynovoi, S.H. & Malynoshevskoi, A.V. (Eds.). (2024). *Profilna serednia osvita: vyklyky i shliakhy realizatsii: zbiryk materialiv* [Specialized secondary education: challenges and ways of implementation: a collection of materials]. Kyiv, 205 p. [in Ukrainian].

7. Samodryn, A.P. (2004). *Profilne navchannia v serednii shkoli* [Specialized education in secondary school]. Kremenchuk, 384 p. [in Ukrainian].

8. Shyian, N.I. (2004). *Profilne navchannia u shkolakh silskoi mistsevosti: teoriia i praktyka* [Specialized education in rural schools: theory and practice]. Poltava, 442 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024

“Головною метою освіти є створення людини, здатної робити нове, а не повторювати те, що вже зроблено прийдешніми поколіннями”.

*Жан Піажє
швейцарський психолог і філософ*

“Успіх приходить лише до тих, хто не залишає спроб домогтися свого і незмінно має позитивне світосприйняття”.

*Вільям Клемент Стоун
американський бізнесмен, меценат*

